

**ASİ ŞEHİRLER; ŞEHİR HAKKINDAN KENTSEL
DEVİRİME DOĞRU**
*REBEL CITIES; FROM THE RIGHT TO THE CITY
TO THE URBAN REVOLUTION*

**HARVEY, DAVID (2013), METİS YAY.; İSTANBUL;
ISBN: 978-975-342-908-5, 233 SAYFA
ÇEVİRİ VE SUNUŞ: AYŞE DENİZ TEMİZ**

Özgür SAYIN*

2013 Haziran'ı Cumhuriyet tarihinde daha önce örneği pek görülmemiş toplumsal protesto hareketlerine sahne oldu. Alışveriş merkezi yapılması, ağaç kesilmesi gibi nedenlerle Taksim Gezi Parkı'nda başlayan eylem kısa bir süre içinde pek çok şehirde karşılık bulan gösterilerin tetikleyicisi oldu. Protestolarla ilgili çoğunluğu politik kısmen de spekülâtif açıklamalar bir yana bırakılırsa, eylemlerin niteliğine, nedenlerine ve özellikle de apolitik addedilen bir nesilden böylesi bir kitle hareketinin nasıl doğduğuna dair ne kamuoyu ne de konuyla ilgili pek çok sosyal bilimci tarafından tatminkâr bir tartışma yürütülemedi.

David Harvey'in tam da bu hareketlerin arifesinde Türk okuyucusuyla buluşan "Asi Şehirler; Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru" adlı kitabı, böylesi bir gündemde yürütülen tartışmaların teorik bir zemine oturması açısından önem arz etmektedir. Bununla beraber, kitabın ana sorusu da esasen bu yöndedir. Harvey, kitabında şehre dair dinamikleri merkez alan protesto hareketlerinin, hem ana akım hem de Marksist gelenekten gelen sosyal bilimciler tarafından, neden anlaşılamadığı ve dolayısıyla neden öngörülemediği -ki bu soru da aslında meselenin Türkiye'ye özgü bir durum olmaktan öte topyekûn sosyal bilimlerin bir sorunu olduğunu gösterir - sorularına cevap vermektedir.

İki kısımdan oluşan kitabın ilk kısmında Harvey, Lefebvre'nin 'şehir hakkı' kavramından hareketle şehrin ekonomi-politiğine dair analizler yaparak, bu tarz toplumsal hareketlerin anlaşılabilmesi için şart saydığı,

* Loughborough Üniversitesi, Coğrafya Bölümü Doktora Öğrencisi.

kapitalizm ve kent ilişkisini görünür kılmaktadır. Kitabın ikinci kısmı, “Asi Şehirler” ise bu teorik tartışmanın toplumsal pratiklere nasıl döküleceği üzerine yoğunlaşmaktadır. Bir nevi manifesto olarak değerlendirilebilecek bu kısımda, Harvey, Marksist teori ve pratiklerin şehri merkez alarak yeniden üretilmesi gerektiğini, çünkü ancak bu şekilde kentsel niteliklere sahip protesto hareketlerinin kapitalizm karşıtı bir direniş hareketine dönüşebileceğini iddia eder.

Bu teorik çerçevede, kitabın ilk kısmı dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Harvey, kapitalizmin tarihsel seyri içinde bir yolculuğa çıkarak kapitalist gelişme ile kentleşme arasındaki güçlü ilişkiyi göz önüne serer. Harvey’e göre, klasik Marksist öngörünün aksine, kapitalizmin krize meyilli yapısı karlılığın düşmesinden daha çok üretim sonucu elde edilen artı değerın tekrar üretime çevrilememesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, kapitalizmin kendini devam ettirebilmesinin yolu artı değerın sürekli olarak üretim döngüsüne dâhil edilmesinden geçer ki kentleşmenin işlevi de tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki kentleşme hem tüketim ölçeğini genişletmesi yoluyla artı ürünün soğurulmasını hem de, büyük çaplı yatırımlar isteyen altyapı-üstyapı faaliyetleri vasıtasıyla, artı değerın yeniden üretim döngüsüne dâhil edilmesini sağlar. Bu ilişkiyi, Haussmann’ın Paris’inden, Moses’in New York’una, 1970’lerde Baltimore, Cleveland gibi Amerikan şehirlerinden, özellikle son çeyrekte, Seul, Mumbai, Moskova, ya da İstanbul’a kadar takip etmek mümkündür.

Harvey’in bu noktada son sözü de bu ilişkinin göz ardı edildiği müddetçe ne anti-kapitalist hareketlerin kentsel dinamikleri ne de kentsel protesto hareketlerinin sınıfsal niteliği anlaşılamayacağı yönündedir. Hâlbuki 1871 Paris Komünü’nde yahut 1968’de Amerika’dan dünyaya sıçrayan kitlesel protestoların başlangıcında New York’ta aşırı kentleşmenin ve büyük çaplı inşaat faaliyetlerinin yarattığı toplumsal (ve elbette sınıf temelli) huzursuzluğu görmek zor değildir.

Bir sonraki bölümde Harvey, tartışmayı bir adım ileri götürerek, kentleşme ve kapitalist krizler arasındaki bağlantıyı irdeler. Harvey’e göre, inşaat ve kentleşme, her ne kadar kapitalizmin devamlılığı için kilit rol oynasa da, spekülâtif yapıları nedeniyle düzenli olarak patlamalara ve krize neden olmaktadır. Dolayısıyla, kapitalizmin son yüzyılda yaşadığı bütün büyük krizlerin temelinde, arizi durumlar ya da karların düşmesi değil,

aşırı kentleşmenin yarattığı balon patlamalarının yattığını söylemek mümkündür. Harvey bu savını Marx'ın farazi sermaye kavramından hareketle açıklar. Şöyle ki, kapitalistin faiz ve ranttan elde ettiği artı değer, çeşitli spekülâtif kanallar aracılığıyla, farazi sermayeye dönüştürülür ve yeniden üretim döngüsüne dâhil edilir, zaten pek çok finans kuruluşunun inşaat faaliyetlerine yatırım yapmasının nedeni de zaten budur. Daha açık ifade etmek gerekirse, mesele, inşaat yapımından çok daha ötede, inşaat finansmanı, inşa edilen konutların ipotekle satılması, ipoteğin sigortalanıp ikincil finans piyasalarında satılması şeklinde özetlenebilecek bir finans-inşaat işbirliğidir. Ancak hem coğrafi açıdan alan yetersizliği hem de söz konusu faaliyetlerin uzun vadeli yatırımlar olması nedeniyle, yatırılan spekülâtif sermaye ile üretilen konut sayısı aynı olamaz. Yine de, sistem söz konusu mülk yahut yatırımlar için bir piyasa olduğu sürece ayakta kalır. Aksi takdirde neler olduğunun en yakın örneği de 2008 Amerika krizidir. Elbette kapitalizm bu krizi de doğrudan başka coğrafi alanları şantiyeye döndürerek asmaya çalışır. (Aslında Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkelerdeki inşaat fetişizminin küresel boyutunu anlamak için can alıcı nokta tam da burasıdır).

Kapitalizm ve kent ilişkisi görünür kılındıktan sonra, üçüncü bölümde, mesele kentin bir müşterek alan olarak kurgulanmasına gelir. Harvey'e göre, kent, kapitalist gelişmede oynadığı rol itibarıyla, aynı zamanda bir üretim mekânıdır, dolayısıyla emek sömürsünün ve sınıf çatışmasının da mekânı olmaktadır. O halde, kolektif emek üretimini ve emek sömürsünü temel alan bir analiz yaparken, bu analizin mekânsal karşılığını da fabrika yerine kent üzerinden kurmakta bir sakınca yoktur. Bu değişim klasik "fabrika işçisi" öznesini de kentli birey üzerinden yeniden üretmeyi gerektirir ki bu durumda işçi dayanışmasının yerini de hemşerilik bağları almaktadır. Bu yeni kurgu, aynı zamanda, mevcut Marksist tezlerin, kentsel müşterek alanların üzerinde hiyerarşi, kısıtlama ve sınırlandırma gibi denetim öğelerini de içeren, yeni bir yönetim tarzı kuracak şekilde gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Bu teorik bağlamdan yola çıkarak, her ne kadar eldeki yerel örnekler küresel bir çıkarım yapmayı zorlaştırırsa da, kentin kapitalizm karşıtı bir direnişin mekânı haline gelebileceğini ve bu direnişin kalıcı olabileceğini iddia etmek mümkündür.

Kitabın dördüncü bölümü kapitalizmin rant yaratma sanatını ele alır. Kitabın özellikle amatör okuyucu açısından en ilgi çekici kısmı bu

bölümde anlattığı şarap üreticiliği serüvenidir. Şarap üretmek sadece tarımsal üretim olmanın çok ötesinde, çoğu zaman, eşsizlik, otantiklik, yerel bir kültüre yahut üst bir sınıfa dâhil olma gibi pek çok ‘seçkin özelliği’ içinde barındıran bir söylem mücadelesi, bu haliyle de kapitalist için rant yaratan, yani onun artı değerini arttıran, bir faaliyettir. Yani her türlü yerellik, otantiklik, kültürel özellik ranta yol açtığı müddetçe sermaye tarafından desteklenir, tıpkı Bali Adaları’nın yerel kültürünün yahut Rio’nun favelalarında ki tehlikeli yaşantının küresel turizm firmaları tarafından pazarlanması örneklerinde olduğu gibi. Bu durum, elbette, kendini konut yatırımlarında da göstermektedir. Pek çok uluslararası finans kuruluşu, özellikle spekülasyon amaçlı yatırımlar söz konusu olduğunda, maliyetine bakmaksızın çok yüksek bedelli yatırımlara destek olmaktan kaçınmamaktadır. Hong Kong, Singapur, İstanbul gibi pek çok şehirde yüksek bedelli arazilerin alınıp üzerinde her biri ayrı ayrı özgün, otantik, eşsiz özelliklere sahip marka projelerin inşa edilmesinin arkasında yatan kapitalist mantık tam da budur.

Kitabın nispeten teorik zeminde yürüyen ilk kısmın aksine, Asi Şehirler olarak adlandırılan ikinci kısmı, ilk kısımdaki tartışmaların kentsel mekândan yansıyan pratiklerine ve öngörülerine yer vermektedir. Harvey’in bu kısmın hemen başında yaptığı tespit çok önemlidir. Ona göre, Marksist pratik kentsel mücadeleleri genellikle göz ardı etmekte yahut devrimci potansiyelden yoksun olduğu gerekçesiyle küçümsemektedir, ancak;

‘1871 Paris Komünü’nde olduğu gibi, şehir çapında bir hareket devrimin timsaline dönüştüğünde ise, içerdiği karmaşık devrimci dinamizmi ortaya koymak yerine, bu hareket bir ‘proleter kalkışması’ (Marx & Lenin, 1989’dan aktaran Harvey, 2013) olarak sahiplenilir.’ (Harvey, 2013: 177)

Harvey’e göre, kapitalizm karşıtı bir örgütlenmeye gidilecekse, salt emek örgütlenmesinden ya da mekânsal olarak fabrikalardan öteye gidilmelidir. Kenti ve kentliliği merkez alan direnişler, kent ekonomisini sekteye uğratan grevler, mahalli dernekler ve dayanışmayı arttıracak her türlü organizasyon denenmelidir. Ancak bu tarz hareketlerin başarıya ulaşmalarının yolu, nihayetinde, kapitalist değer yasalarının küresel işleyişine ‘siyasi ve iktisadi bir alternatif (age: 180) üretmekten geçer. Daha detaylı olarak ifade etmek gerekirse, kapitalizm karşıtı bir hareketin, kalıcı olabilmesi için, üç noktaya önem vermesi gerekir; kapitalizmin neden olduğu yoksulluk,

limitsiz kentleşmenin yarattığı çevre tahribatı ve bu tarz bir kentleşmenin bünyesinde var olan sınıfsal ilişkinin çözümlenmesi. Ancak, daha önce de vurguladığı üzere, burada sınıf analizinin temelini hemşerilik ve yurttaşlık, sınıf örgütlenmesinin merkezini de kent olarak görmek gerekmektedir.

Bu bağlamda kent hakkı, tek başına, ‘boş bir gösterendir’ (age: 195) ve ‘her şey onun içini kimin dolduracağına, reformist ve içkin mi yoksa devrimci bir içerikle mi doldurulacağına bağlıdır’ (age: 195). Yani;

‘Şehir hakkı, hâlihazırda var olan bir şey üzerinde iddia edilen bir hak olmaktan çok, şehri sosyalist bir siyasal topluluk olarak, yoksulluğu ve toplumsal eşitsizliği ortadan kaldıracak, çevre üzerinde yaratılan tahribatı onaracak tümüyle farklı bir model üzerinden inşa etme hakkı olarak algılanmalıdır.’ (age: 197)

Dolayısıyla, burada mesele şehrin kendisinden daha ziyade, onun, sosyalist bir düzen kurulması sürecinde, direnişin mekânı olarak kurgulanması ve yeniden üretilmesidir. Ancak, beklenenin aksine, Harvey’in bunun nasıl olacağı konusunda net bir cevabı yoktur, çünkü kent iktisadının önemsizleştirilmesi ve geniş çaplı bir analiz yapmayı imkânsızlaştıran tarihsel pratiklerin yokluğu bir yana, yerel özelliklerin hadiselerde tam olarak nasıl bir rol oynadığını anlamadan, yerelden küresele bir kestirim çıkarmak neredeyse imkânsızdır. Örneğin, Bolivya’da Morales iktidarından rahatsız olan elit sınıfın yerel-bölgesel özerklik talepleriyle bir karşı devrim hareketi içine girmesi, bu kavramları yoğun şekilde savunan, pek çok Marksist teorisyeni yanıltmıştır. Benzer bir şekilde, Bolivya’nın küçük bir şehri olan El Alto örneği, alışageldik teorilerin aksine, yerel ölçekte bir direnişten hemşerilik, kır-kent bütünleşmesi, kolektivizm ve bireysellik, hatta hiyerarşi ve eşitliğin karışımı bir yerel yönetim örneğinin ortaya konabildiğini göstermektedir. Harvey’e göre, El Alto örneğinde olduğu gibi, tümüyle siyasi şehirler yaratmak ve bu şehirleri kapitalizm karşıtı bir mücadele için örgütlemek, zor olmakla beraber, imkânsız değildir.

Kitabın okuyucu açısından en doyurucu kısmı kentleşme ile kapitalizm ve sermaye birikimi arasındaki ilişkiyi güçlü bir teorik zeminde tartışmasıdır. Bunun da ötesinde Harvey, kapitalizmin krizleri ile toplumsal protesto hareketlerinin bağlantısını tarihsel ve coğrafi boyutlarıyla göz önüne sermektedir. Bu bağlamda kentleşmenin ekonomi-politik tarafına

dair yaptığı güçlü çıkarımlar, aynı zamanda, inşaat, finans, toplumsal protestolar ekseninde yoğun bir şekilde tartışılan karmaşık konulara ışık tutmaktadır. Kitabın bir diğer olumlu tarafı da, Harvey'in kapitalizmin küresel sistemdeki egemen pozisyonunu göz önünde bulundurarak, bu sorunun çözümüne dair, klasik genel geçer formüllerden öte olabirliğini savunduğu öngörülerini sunmasıdır. Bu yönüyle, kitabın, diğer 'kesin çözümlere sahip' benzerlerinin yanında, özgün ve güvenilir bir hal arz ettiğini söylemek mümkündür.

Bu güçlü olumlu tarafların yanı sıra daha önce yayınlanmış olan makalelerden müteşekkil kitabın, bu haliyle, bir bütünlük arz etmekten uzak olduğu göze çarpmaktadır. Bu açıdan, kitabın içindeki tartışmaların zaman zaman kendini tekrar ettiği, güçlü teorik açıklamaları nispeten cılız tartışmaların yahut zayıf örneklendirmelerin takip ettiği söylenebilir. Kitap için bir başka eleştiri konusu ise, kitabın amatör ve akademik okuyucunun tam arasında bir yerde durmasıdır. Yani, amatör okuyucu açısından, nispeten, ağır bir dil ve bazı kısımlarında zor takip edilen teorik tartışmalar içermekle beraber, akademik ölçekte hem kaynakça hem de şekil açısından zayıf kalmaktadır. Bu noktada, zaman zaman, Wikipedia ya da popüler gazete makalelerinden alıntılar yapması kitabın güçlü teorik tarafına gölge düşürmektedir. Benzer bir şekilde, kent çalışmalarındaki güncel tartışmalara yeteri kadar yer vermemesi de olumsuz bir başka taraf olarak göze çarpmaktadır. Aynı zamanda, bir coğrafyacı olmasına rağmen, gelişmiş kapitalist sistemin dışında kalan dünya için yaptığı analizlerin bir kısmında yerel saikleri göz ardı ettiğini, bu haliyle de sebep-sonuç ilişkisini ters yüz ettiğini söylemek de mümkündür. Bunların dışında, Harvey kenti bir özne olarak görmekten öte, sınıf mücadelesinin merkezi hatta sosyalist devrime giden süreçte bir karargâh olarak görmektedir -ki muhtemelen kenti odak alan okuyucuları en rahatsız eden nokta da tam burasıdır. Bu haliyle, Harvey, kapitalizmin kent üzerinde yarattığı tahribatın kendisinden ziyade, bu tahribatın kapitalizm karşıtı bir isyanın dinamitleyicisi olmasıyla ilgileniyor gibi görünmektedir.

Son söz olarak, David Harvey'in, *Asi Şehirler* adlı kitabı güncel ve tarihsel örneklerle desteklediği oldukça güçlü teorik analizleri ve bu analizlerin etrafında şekillendirdiği öngörülerini ile son dönemin gözde tartışma konularına ışık tutmaktadır. Bu bağlamda, yukarıdaki eleştiriler saklı kalmakla beraber, kitabın amatör okuyucuya bir bakış açısı kazandırmak,

sosyolojiden iktisata, siyasetten kent çalışmalarına kadar uzanan geniş bir akademik kitleye de doğru sorular ve cevaplar için adres göstermek gibi bir misyon çerçevesinde inşa edildiği söylenebilir. Ancak bütün bunların ötesinde, Asi Şehirler bir nevi manifesto niteliği taşımaktadır. Harvey, kendisi de dâhil olmak üzere, tüm Marksist geleneği teori ve pratiklerini, ‘Dünyanın bütün işçileri birleşin’ noktasından ‘Dünyanın bütün şehirlileri birleşin’ ekseninde, yeniden üretmeye çağırılmaktadır.